

УДК 373.3.015.31:7

DOI 10.31652/2415-7872-2019-58-42-48

ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КОМПЛЕКСУ МИСТЕЦТВ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО СПРИЙМАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Н. Л. Тодосієнко

У статті висвітлено актуальні проблеми естетичного виховання особистості молодшого школяра, пошук нових підходів до формування естетичного сприймання у дітей молодшого шкільного віку та впровадження їх у освітній процес сучасної школи, максимальне використання творчого потенціалу учнів. Для досягнення мети було здійснено підбір, розробку й апробацію комплексу методів та методик активізації, дослідження рівня розвитку естетичного сприймання в дітей молодшого шкільного віку, педагогічного потенціалу використання комплексу мистецтв у контексті формування творчої, високодуховної особистості дитини, культури естетичного сприймання молодших школярів та оволодіння цілісною системою знань про мистецтво в позакласних формах виховної роботи.

Ключові слова: естетичне сприймання, молодші школярі, естетичне виховання, комплекс мистецтв, художня творчість, мистецька діяльність, творчий потенціал, позакласні форми роботи.

PEDAGOGICAL POTENTIAL OF THE COMPLEX OF ARTS IN THE FORMATION OF AESTHETIC ADMISSION OF MORE SCHOOLS

N. Todosienko

In the article the actual problems of aesthetic education of the personality of the junior schoolchildren, the search for new approaches to the formation of aesthetic perception in children of junior school age and their introduction into the educational process of the modern school, the maximum use of creative potential of students is highlighted. Formation of aesthetic perception of reality, nature, art, and the application of the principle of correlation of various types of art, a complex of arts in extracurricular educational activities, as well as the method proposed by us, analysis of the results of experimental data allows us to make the following assumption that the development of aesthetic senses, tastes, ideals, artistic skills, abilities in the field of art, should be an essential condition not only for elementary school subjects, but especially for extracurricular educational work. To achieve the goal, the selection, development and testing of the complex of methods and techniques of activation, the study of the level of development of aesthetic perception in children of junior school age, the pedagogical potential of using the complex of arts in the context of the formation of a child's creative, highly spiritual personality, a culture of aesthetic perception of junior schoolchildren and the acquisition of a holistic system knowledge of art in extra-curricular forms of educational work.

Key words: aesthetic perception, younger schoolchildren, aesthetic education, complex of arts, artistic creativity, artistic activity, creative potential, extracurricular forms of work.

Важливою умовою сучасного естетичного виховання дітей є створення умов для поступовою переходу школяра від репродуктивного до творчого рівня розвитку, яке відбувається через спілкування і діяльність, безпосереднє включення учнів у систему художньо-естетичних відносин, сприймання різних видів мистецтва, придбання художньо-естетичних знань і досвіду, власну творчу діяльність.

Актуальність дослідження полягає в деяких протиріччях, а саме: між теорією і практикою, коли комплекс мистецтв не завжди використовують для ефективного та результативного формування естетичного сприймання у молодших школярів, саме в позакласній виховній роботі; потребою суспільства сформувати в учнів цілісне світосприймання й світовідчуття, забезпечити розвиток естетичних ідеалів і смаків, почуття відповідальності за збереження культурних надбань суспільства і недостатнє використання для цієї мети позакласних форм естетично-виховної роботи; актуальними завданнями, які стоять перед системою середньої освіти з питань виховання, коли пробуджується у дітей інтерес до мистецтва, відбувається залучення до музики та художньо-творчої діяльності, а початкова ланка освіти, яка покликана сформувати в учнів цілісне естетичне світосприймання й світовідчуття, ще недостатньо забезпечує умови для розвитку естетичних ідеалів і смаків дітей, мало використовує принцип синестезії та інтеграції, комплексного застосування мистецтва в позакласній роботі для формування в дітей почуття прекрасного та відповідальності за збереження культурних надбань суспільства.

Естетичне виховання особистості є предметом дослідження багатьох діячів педагогічної науки. Результати аналізу відповідних літературних джерел, ознайомлення з практикою роботи закладів середньої освіти показують, що питання естетичного розвитку молодших школярів у світлі сучасних концепцій ще не знайшло належного розв'язання, а технології, опанування дисциплін естетичного циклу не відповідають зростаючим вимогам сьогодення.

Враховуючи актуальність і важливість порушеної проблеми для практичної навчально-виховної роботи з дітьми молодшого шкільного віку з одного боку, і недостатнє її науково-теоретичне обґрунтування з іншого, нами була обрана дана тема експериментального дослідження.

Дослідження загальної та вікової психології, психології мистецтва (В.Алексеева, Г.Балл, І.Бех, М.Боришевський, О.Запорожець, Л.Виготський, М.Гальперін, О.Леонтєв, В.Москалець, В.Ядов та ін.) сприяли визначенню психологічних аспектів формування естетичних почуттів, мислення, розвитку можливостей молодших школярів, умов їх художньо-творчої самореалізації. Формування у дітей та молоді естетичних ідеалів, потреб, ціннісних і орієнтацій отримало авторську інтерпретацію в працях В.Бутенка, М.Даденкова, Є.Квятковського, С.Мельничука, В.Кудіна, Є.Подольської, О.Рудницької, Г.Тарасенко, А.Щербо.

Метою статті є дослідження педагогічного потенціалу комплексу мистецтв у процесі формування естетичного сприймання у молодших школярів в позакласних формах естетично-виховної роботи.

Відповідно мети визначено наступні завдання: визначити форми і методи активізації естетичного сприймання дітей молодшого шкільного віку, які пов'язані з мистецькою діяльністю; висвітлити результати застосування інтегрованих художньо-педагогічних технологій в процесі становлення естетичних цінностей, смаків, інтересів дітей молодшого шкільного віку; показати динаміку формування естетичного сприймання у молодших школярів за результатами апробованої нами методики комплексного використання мистецтв в позакласних формах естетично-виховної роботи.

Термін «формування» має багато значень. В своїх дослідження Т.Голінська трактує його по відношенню до людини як придання кінцевої форми, здобуття повної зрілості, кінцевого розвитку. У педагогічній практиці термін «формування» набуває іншого змістовного значення, воно поглиблює феномен розвитку, який як відомо, детерміновано обставинами життєдіяльності людини, цілеспрямованими процесами виховання і навчання [2, с. 48]. Отже, сприйняття є цілісним актом, де відбувається пізнання не окремих якостей предмета, а пізнання його в цілому в багатоманітності всіх властивостей, з його фону. Воно структурне за законом єдності елементів; рухливе в часі і просторі; узагальнює на відмінну від фото-теле-кібернетичного відображення; усвідомлене, тобто, коригується свідомість і пов'язане з минулим досвідом людини (Б. Андрієвський, Т. Голінська).

Відповідно, під сприйманням слід розуміти процес безпосереднього відображення у свідомості людини предмета або явища у сукупності всієї багатоманітності його властивостей, які тісно пов'язані з іншими психічними процесами людської особистості (Б. Ананьєв, Р. Арнхейм, О. Бодалєв, О.Запорожець). Таким чином, процес сприймання – вибірковий і зберігає у пам'яті незмінні образи предметів; апперцептивний, залежить від особливостей людини, яка сприймає; підкорений феномену установки, тобто, готовність особистості сприймати предмети певним чином. В своїх дослідженнях психологи виділяють основні етапи процесу сприймання: схоплення, враження, впізнання, спостереження, розуміння.

Одним із основних завдань музичного сприймання в початковій школі повинне бути розкриття сили музики, відчуття, настрої, багатство музичного мистецтва. За допомогою музичної мови, яка виявляє себе як мистецтво, учень вчиться розуміти й пояснювати пережиті ним почуття, давати їм естетичну оцінку. Зміст музики викликає певні образи в уяві, створює певний емоційний стан, на основі якого складається враження від прослуханого твору. Отже, процес сприймання музичного твору є результатом складної внутрішньої діяльності людини, в якій бере участь пам'ять, чуття, свідомість, фантазія, спогади тощо (А.Костюк, В.Медушевський, Б.Назайкінський, П.Якобсон).

Сприйняття мистецтва індивідуальне, у кожного учня є свій улюблений вид мистецтва, тому залучення учнів до різних видів мистецтва, їх синтез розширює межі їх пізнавальних можливостей, ціннісних орієнтацій, асоціативних уявлень[5]. До показників естетичного сприймання Г.Шевченко [6] відносить такі, як емоційність, оціночне відношення до предмета (на основі знань, емоційної пам'яті і досвіду), активна позиція (співпереживання). Що ж до діагностування музично-естетичного досвіду молодших школярів, то тут можна виділити таких науковців як, Е.Печерську, Н.Миропольську та О.Рудницьку [4], які обґрунтовують важливість діагностування рівня естетичної вихованості молодших школярів, подають критерії музично-естетичного розвитку дітей.

В основу дослідження нами були покладені наступні припущення: становлення естетичних цінностей особистості дитини формується саме в початкових класах, де закладаються основи виховання, забезпечується інтелектуальне, духовне і фізичне становлення особистості; використання комплексу мистецтв в процесі формування естетичного сприймання молодших школярів має інноваційне значення,

стимулює розвиток пізнавальних, креативних здібностей учнів, здатність до творчого самовираження, потреб у художньо-творчій самореалізації в позакласних формах роботи.

З метою досягнення результатів дослідження нами було здійснено підбір, розробку й апробування комплексу методів, методик формування та активізації естетичного сприймання дітей молодшого шкільного віку, а також емпіричне визначення становлення естетичних цінностей, формування художньо-естетичної оцінки, розвиток творчої діяльності учнів. А саме: емпіричні – анкетування, опитування, спостереження, проведення бесіди, тестування, аналіз результатів творчої діяльності дітей, педагогічний експеримент з метою визначення стану розвитку естетичного сприймання молодших школярів, проведення контрольного експерименту; статистичні – математична обробка результатів дослідження, відображення їх у таблицях і графічних формах для фіксації й узагальнення результатів вимірювань та перевірки їх достовірності.

Під час дослідження з метою активізації естетико-виховного процесу нами запропоновані наступні форми і методи, прийоми: естетична бесіда, твори-роздуми, мистецькі вправи, використання ІКТ, інтерактивні методи, мистецькі ігри, мистецькі проекти, свята, дитячий фольклор, продукти дитячої творчості: малюнки, твори-описи, музичні імпровізації, малювання музики.

Нами було проведено анкетування, опитування і тестове обстеження дітей і з'ясовано дійсний стан сформованості естетичного сприймання творів мистецтва (музики, живопису, літератури). Як показало опитування, діти 7-9 років надають перевагу (61%) музично-естетичним враженням, які отримали завдяки засобам масової інформації. Серед дитячих уподобань домінують враження, які ні за змістом, ні за формою не можна оцінити як факти мистецтва. Невелика частина опитаних (24%) надає перевагу народному фольклору (пісенна творчість, живопис та ін.). Зовсім мізерна кількість виборів (14%) віддана класичним творам мистецтва, причому цей вибір зробили діти, які навчаються в музичних, художніх школах, студіях або школах мистецтв.

Як свідчать результати контрольного експерименту після використання методів стимуляції розвитку естетичного сприймання молодших школярів значно піднялися рейтинги естетично-ціннісних показників та компонентів, що свідчать про рівень естетичної культури дітей, а також знизилися рейтинги байдужості, нерозуміння творів мистецтва, показники інтересу до низькоякісних течій в мистецтві. Провідними засобами було дослідження використання проектних художньо-педагогічних технологій на уроках мистецького циклу: мистецькі презентації, творчі проекти, творчі вправи і завдання: «Намалюй музику», «Я і мистецтво», «Фарби музики», «Музичні кольори», «Мистецький портрет», «Наші творчі здобутки», «Кольоровий звукоряд», метод малювання музики, метод гри, метод інсценізації та театралізації, що сприяють активізації творчих здібностей і найбільш повному розкриттю потенційних можливостей учнів початкових класів.

У результаті роботи за запропонованою нами методикою учні експериментальних груп продемонстрували позитивну динаміку в формуванні естетичного сприймання, певний зріст естетично-творчих здібностей. Результати контрольного зрізу в групах без стимулювання і активізації естетичного сприймання свідчать про те, що естетичне відношення та зацікавленість суб'єктів дослідження зростає, але формується повільно.

У контрольній групі до експерименту високий рівень розвитку естетичного сприймання простежувався у 3% учнів, достатньо високий – у 8%, середній – у 46%, низький – у 43%. Після експерименту: високий рівень – 4%, достатньо високий – 9%, середній – 47%, низький – 40%.

В експериментальних групах спостерігається зростання рівня розвитку естетичного сприймання молодших школярів. До експерименту: високий рівень – 3%, достатньо високий – 8%, середній – 46%, низький – 43%. Після експерименту: високий рівень – 8%, достатньо високий – 13%, середній – 47%, низький – 30%. Це свідчить про підвищення пізнавального інтересу та розвитку творчого потенціалу, усвідомлення естетичних цінностей у результаті цілеспрямованого впливу, який посилює їх становлення в учнів молодшого шкільного віку, визначає формування емоційного відгуку на твори мистецтва, художньо-естетичної оцінки явищ та мистецької творчої діяльності учнів початкових класів.

Отримані результати виявили певні зміни та позитивну динаміку. Результати експерименту показали зростання рівня естетичного сприймання, формування художньо-естетичної оцінки, включення дітей молодшого шкільного віку в мистецьку діяльність після проведення контрольного експерименту, але без спеціального стимулювання цей процес протікає досить повільно. Водночас, нами зафіксований зріст рівня естетичного сприймання пов'язаний із розвитком емоційно-почуттєвої сфери та творчого потенціалу молодших школярів, що зумовлено результатом застосування запропонованої методики активізації естетичного сприймання дітей молодшого шкільного віку засобами комплексу мистецтв на уроках мистецького циклу.

Нами виявлено стан сформованості досліджуваної якості на констатувальному етапі експерименту; виокремлено критерії (чуттєво-емоційний, оцінно-образний, художньо-творчий), схарактеризовано рівні

розвитку естетичного сприймання молодших школярів. Результати педагогічної діагностики засвідчили, що загальний стан естетичної вихованості молодших школярів знаходиться переважно на фрагментарному (індиферентному, низькому – 24%) та репродуктивному (середньому – 64%) рівнях. Лише у незначній кількості учнів нами діагностовано умовно-творчий (достатньо-високий) рівень – 12%.

Обґрунтовано педагогічні умови формування естетичного сприймання у молодших школярів, а саме: зміцнення мотиваційної основи процесу естетичного сприймання із врахуванням їх психофізіологічних, вікових та індивідуальних особливостей; створення естетичного середовища; реалізація системного інтегрованого підходу до організації художньо-оціночної діяльності дітей; збагачення творчого потенціалу дітей молодшого шкільного віку у процесі залучення їх до мистецької діяльності; опора на естетичний досвід дітей; співтворчість учителя і учнів.

Досліджено методичні особливості включення дітей молодшого шкільного віку в мистецьку творчу діяльність, форми і методи роботи з естетичного виховання молодших школярів. На основі аналізу теоретичного і методичного матеріалу нами визначено пріоритетну інтегративну модель естетико-виховного процесу перед монодіяльністю. Розв'язання цих завдань передбачило вивчення і аналіз методів, що спрямовані на: розвиток естетичного (музичного, художнього) сприймання дітей; формування естетичної орієнтації (розповіді, бесіди, обговорення, написання творів-описів); методів стимулювання й мотивації навчальної діяльності (створення ситуації успіху, вивчення педагогічного досвіду); методів мистецького навчання (словесні, образно-наочні), художньо-творчі (малювання музики, мистецька гра, стимулювання художнього навчання, цілеспрямованої активізації художньої діяльності дітей). Результати нашого дослідження засвідчили, що вивчення і впровадження методики реалізації педагогічних умов формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами мистецтва дає позитивну динаміку, а саме: розвиток естетичного сприймання дійсності та творів мистецтва; розширення художньо-естетичного досвіду; формування художньо-естетичної оцінки; виникнення інтересу до мистецької творчості під творчим керівництвом учителя.

Висновки. Отже, експериментальна перевірка методики реалізації педагогічних умов формування естетичного сприймання молодших школярів засобами комплексу мистецтв дозволяє зробити висновок про те, що результатом проведеного дослідження є дієвість і реалізація інтегрованої моделі організації мистецької діяльності в позакласній виховній роботі, а саме в початковій школі, коли у дітей пробуджується інтерес до цінностей мистецтва.

Література

1. Андрієвський Б.М. Взаємодії художньо-виразної мови музики та живопису в естетичному вихованні молодших школярів / Б.М. Андрієвський // Пед. науки : зб. наук, праць ХДУ. – Вип. 26. – Херсон, 2002. – С. 229-232.
2. Голінська Т.М. Поліхудожній розвиток молодших школярів засобами інтеграції мистецтв / Т.М. Голінська // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наукових праць / Редкол. : Т.І. Сушенко (відпов. ред.) та інші. – Вип. 26. – Київ-Запоріжжя : ЗІПК, 2002. – С. 415-419.
3. Масол Л.М. Методика навчання мистецтва у початковій школі / Упор. Л.М.Масол, О.В.Гайдамака, Е.В.Белкіна, О.В.Калініченко, І.В.Руденко. Харків : Ранок, 2006. – 256 с.
4. Рудницька О.П., Миропольська Н.Е.. Критерії музично-естетичного розвитку дітей / О.П. Рудницька, Н.Е. Миропольська // Початкова школа. – 1985. – № 3. – С. 38-43.
5. Тарасенко Г.С. Відкрийте дітям дивосвіт природи: poradnik dla bat'kiv z vikhovannya dushi i serca dityni / Г.С. Тарасенко. – Вінниця, 2008. – 240с.
6. Шевченко Г.П. Эстетическое воспитание в школе : Учеб.-метод. пособие / Г.П. Шевченко. – Київ : Рад. школа, 1985. – 114 с.

References

1. Andriyevs'kyj B.M. Vzayemodiyi xudozhn'o-vy'raznoyi movy` muzy'ky` ta zhy'vopy'su v estety'chnomu vy'xovanni molodshy'x shkolyariv / B.M. Andriyevs'kyj // Ped. nauky` : zb. nauk, pracz` XDU. – Vy'p. 26. – Xerson, 2002. – S. 229-232.
2. Golins'ka T.M. Polixudozhnij rozvy'tok molodshy'x shkolyariv zasobamy` integraciyi my'stecztv / T.M. Golins'ka // Pedagogika i psy'xologiya formuvannya tvorchoyi osoby'stosti: problemy` i poshuky` : zb. naukovy'x pracz` / Redkol. : T.I. Sushenko (vidpov. red.) ta inshi. – Vy'p. 26. – Ky'yiv-Zaporizhzhya : ZIPK, 2002. – S. 415-419.
3. Masol L.M. Metody'ka navchannya my'stecztva u pochatkovij shkoli / Upor. L.M.Masol, O.V.Gajdamaka, E.V.Byelkina, O.V.Kalinichenko, I.V.Rudenko. Xarkiv : Ranok, 2006. – 256 s.
4. Rudny'cz'ka O.P., My'ropol's'ka N.E.. Kry'teriyi muzy'chno-estety'chnogo rozvy'tku ditej / O.P. Rudny'cz'ka, N.E. My'ropol's'ka // Pochatkova shkola. – 1985. – # 3. – S. 38-43.
5. Tarasenko G.S. Vidkry'te dityam dy'vosvit pry'rody` : poradny'k dlya bat'kiv z vy'xovannya dushi i sercya dy'ty'ny` / G.S. Tarasenko. – Vinny'cya, 2008. – 240s.
6. Shevchenko G.P. Esteticheskoe vospitanie v shkole : Ucheb.-metod. posobie / G.P. Shevchenko. – KiYiv : Rad. shkola, 1985. – 114 s.